

Bölüm 21

BERGSON'UN MEKÂN ANLAYIŞI

Ceyhun Akın CENGİZ

Giriş

Henri Bergson yirminci yüzyıl düşünce hayatına önemli etkileri olmuş filozoflardandır. Onun görüşünün hareket noktası zamandır. Zaman kavramına bağlı olarak varlığı, insanı, değerler dünyasını açıklamaktadır. Ancak o zamanı da özellikle mekân kavramının zıttı olması yönüyle açıklar. Dolayısıyla o felsefe anlayışını, mekân ve zamanın birbirinden farkları ve ilişkileri üzerinden ortaya koyar. Bu çalışmada onun mekân anlayışı açıklanacaktır.

Bergson'un mekânla ilgili düşüncelerini açıklamadan önce, düşünce tarihinde mekân ile ilişkili çeşitli teorilere değinilecektir. Varlık felsefesinde düşünürlerin mekân kavramına dair iddiaları, felsefi görüşlerini şekillendirmede önemli bir yere sahiptir. O zaman öncelikle mekân kavramına kısaca bakmak gerekir. "Mekân (İng. space, Fr.espace, Al. Raum) varolanların içinde yer aldığı tüm sınırlı büyüklükleri içine alan uçsuz bucaksız büyüklük. Boşluk, hiçlik durumudur. Sınırsız ortam, sonsuz büyük kap ya da hazne. Üç boyutu yani eni, boyu ve derinliği olan hacim. Yer kaplama." (Cevizci, 1999: 583) Mekânla ilgili görüşlerini ileri sürmüş filozofların görüşlerine kısaca değinildikten sonra, Bergson'un bu konudaki görüşleri ifade edilecektir. Burada ele alınan düşünürler, Bergson'un görüşleri üzerinde etkili olan isimlerdir.

Zenon, hocası mekân anlayışını hocası olan Parmenides'in görüşlerini güçlendirmek yolunda geliştirmiştir. Zenon nesneyi ve mekânı birbirinden ayırmıştır. Ona göre eğer bir mekân varsa o bir şeyin içinde bulunur ve bir şeyin içinde bulunan ise mekânın içindedir. Bu nedenle mekân, mekân içinde olacak ve bu sonsuza dek böyle gidecektir. Bundan dolayı mekân yoktur. Zenon'a göre mekân, zaman ve hareket olmadığı için, çokluk da yoktur (Erdoğan, 2009: 40).

Mekânın varlığı konusunda farklı bir yaklaşım getiren filozof Aristoteles'tir. Aristoteles, mekânın var olduğunu savunur. Ona göre, bir cismin olduğu yerde bir başka cismin meydana gelebilmesi ve bundan dolayı mekânın onu işgal eden cisimden farklı bir şey olması gerektiği temeline dayalı olarak mekânın varlığı ispatlanır. Mekânın önemini de cisimlerin hareketleri dolayısıyla durmaları ile ilişkili olan doğal eğilimleri yönünde ortaya koyar (Ross, 2002: 107). Aristoteles aynı zamanda mekânın madde olmadığını iddia eder. Ayrıca evrendeki her şey bir yerdeyken evren bir yerde değildir (Ross, 2002: 108). Varlığı oluşturan form ve madde, mekân değildir, çünkü mekân nesneden ayrılabilirken madde ve form nesneden ayrılamaz (Bolay, 2005: 75).

gibi homojen bir çevre olarak ele alınması üzerinde genel olarak uzlaşıldığını söyler. Homojenlik her türlü nitelikten yoksunluk olduğundan homojen iki şeklin birbirinden nasıl ayrılacağı anlaşılabilir bir hale gelir.

Daha sonra Bergson, homojenliğin zamandaşlık ve art arda gelmeye göre iki şekil alacağını söyler. Zaman içinde bilinç hallerinin yayılır görüldüğü homojen bir çevre yapılıncaya birden bire birmiş gibi ele alınır. Bu da onu sürelikten çıkarmaktan başka bir şey değildir. Bu da aslında mekâna yeniden düştüğümüzü haber vermeliydi. Çünkü bilinç olguları, birbirleri içine girer, en basitleri bile bütün bir ruhu aksettirir (Bergson, 1990: 93). Yani mekânsallık zamanda mümkün görünmemektedir, mekânsallık veya yer kaplama zamanla düşünüldüğü takdirde zaman, zaman olmaktan çıkar. Çünkü bu mekânsallığın kendisidir. Bergson bunu şöyle ifade eder: "...homojen bir çevre olarak anlaşılan zaman, saf bilinç alanına mekân fikrinin sokulmasından doğmuş piç bir kavram değil midir?" (Bergson, 1990: 93). Birbirlerinden ayrı olmak ancak yer kaplayan şeylere ait olan bir özelliktir, bilinç olguları esasından birbirlerinden ayrı değildirler (Bergson, 1990: 93).

Bergson mekânın özellikleri olarak şu düşünceleri ön plana çıkarmıştır: Öncelikle mekân homojen bir yapı arz etmektedir. Süre ise heterojen bir yapıdadır. Mekânda aynılık ve zamandaşlık vardır. Mekân kaynaşma olmayan bir çokluk içerir. Mekân, yer kaplamadan farklı olarak zihni bir sentezdir. Bergson mekân ve süre ile yaptığı ayrımın ve bunların gerçeklik olduğunu vurgulaması ile ikici (düalistik) bir yaklaşım sergilediğini ortaya koyar. *Madde ve Bellek*'te bu iki alanı birbirine daha yakınlaştırarak, Descartesçi düalizmden daha farklı bir yaklaşım ortaya koyar ve bellek kavramı bağlamında eylemde bunları birbirine yakınlaştırır. Yaratıcı Tekâmül de monist bir düşünceye ulaşmıştır. O, her şeyin temelinde süreyi görmeye başlamıştır, bilinç, hayat hamlesi gibi kavramları bu minvalde ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Akarsu, B. (1963). Kant'ta Zaman ve Mekân Kavramları, Felsefe Arkivi, 4, 108-122.
- Bergson, H. (1990). Şuurun Doğrudan Doğruya Verileri. (çev: Mustafa Şekip Tunç). İstanbul: MEB Yayınları.
- Bolay, S. H. (1999). E. Boutroux'da Zorunsuzluk Doktrini. İstanbul: MEB Yayınları.
- _____ (2005). Aristo Metafiziği ile Gazzali Metafiziğinin Karşılaştırılması. (3. Baskı). Ankara: MEB Yayınları.
- Cevizci, A. (1999). Felsefe Sözlüğü. (Üçüncü Basım). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Descartes, R. (1992). Felsefenin İlkeleri. (çev: Mesut Akın). (Üçüncü Baskı). İstanbul: Say Yayınları.
- Erdoğan, E. (2009). Paradigmatik Bilim Tarihi. İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Heimsoeth, H. (2007). Kant'ın Felsefesi. (çev: Takiyettin Mengüşoğlu). (Üçüncü Baskı) Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Koç, Y. (1984). Determinizm ve Mekân. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Ross, D. (2002). Aristoteles. (çev: İhsan Oktay Anar). (Birinci Basım). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Uslu, F. (2010). Tanrı ve Fizik. (2. Basım). Ankara: Nobel Yayınları.
- Weber, A. (1993). Felsefe Tarihi. (çev: Vehbi Eralp). (Beşinci Basım). İstanbul: Sosyal